שמעתא עמיקתא

גליון רמ"ד / פר' ויגש - צום י' בטבת / ה'תשע"ו
קהילת "חניכי הישיבות", רמות ב'

האם מותר בתענית לבלוע תרופה עם מעט מים

א. שיעור איסור אכילה בתעניות. **ב.** חובת הצום לחולה שאין בו סכנה. **ג.** בריא בנטילת תרופות. **ד.** אופן בליעת התרופות.
ה. טעימת מאכל ורחיצת הפה בתענית. **ו.** טעימת תבשיל בתענית. **ח.** בליעת תרופה באמצעות קצת מים

א. שיעור איסור אכילה בתעניות

כתב **השו"ע** (סי' תקמט סע' א וסי' תרפו סע' ב) דחייבים להתענות בתשעה באב, בי"ז בתמוז, בג' בתשרי ובעשרה בטבת, מפני דברים הרעים שאירעו בהם. וכן מתענים בי"ג באדר. כמו כן כתב **השו"ע** (סי' תקסב) דיחיד או ציבור שקבלו עליהם תענית חייבים להשלימה.

והנה משמעות **הביאור הלכה** (סי' תקנד) ששיעור אכילה בד' התעניות, שאם אכלו אינו נחשב מתענה, הוא ככותבת. אולם דעת **המהר"ם שיק** (או"ח סי' רפט) שהוא בכזית. וכן פסק **השבט הלוי** (ח"ד סי' נו ד"ה ובאמת וח"ח סי' קכח), וכתב שכן משמע **מהשו"ע** (דסי' תקס) שכתב להדיא לענין תענית יחיד שהוא בכזית. אלא שלמעשה מסתבר כדעת הביאור הלכה דקשה לומר שהחמירו חז"ל יותר מצום יוה"כ. וכן דעת **הגרשז"א זצ"ל** (הליכ"ש בהמ"צ פי"ג סוף הגה ט). ועי' **בשד"ח** (מע' בהמ"צ סי' ב אות טו) שחילק מהא דהשו"ע הנ"ל דשאני תענית יחיד דסתם אינש על דעת דהכי מקבל על עצמו. וכ"ז לענין להתחשב מתענה, אבל מכל מקום לכל הדעות אסור לאכול או לשתות אפילו משהו כמ"ש **המ"ב** (סי' תקסח ס"ק ה).

ב. חובת הצום לחולה שאין בו סכנה

אמנם כ"ז לאדם בריא, אבל חולה אפי' אין בו סכנה פטור מלצום בכל הצומות, פרט ליוה"כ שאינו פטור אלא חולה שיש בו סכנה. וכן הוא **בשו"ע** (סי' תקנד סע' ו), **במ"ב** (סי' תקנ ס"ק ד) **ובכה"ח** (אות ז). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ב.
וחולה הפטור מהתענית, מסתימת הפוסקים משמע שהוא החולה הנזכר בהלכות שבת בסימן שכ"ח סע' י"ז, דהיינו שנפל למשכב מחמת חולי, או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו שאז אע"פ שהולך כבריא כנפל למשכב דמי. אבל סתם מיחוש אינו פוטר מהתענית. וכ"כ **האור לציון** (ח"ג פכ"ט אות ה). (ועי' **במ"ב** (סי' תקנד ס"ק יא) שכתי' ע"פ **המאמ"ר** (שם סס"ק ב) לענין ת"ב דחולה ש"צריך לאכול" (שפטור מהתענית), פירושו שהוא חלוש וחש בגופו אע"פ שאב"ס). ולענין צום שנדחה עי' מש"כ בגליון ק"ט.
ולפי"ז פשוט שחולה שאין בו סכנה ושאר הפטורים מהתעניות רשאים לקחת תרופות כדרכם (ואפילו תרופות שאינם לצורך החולי עצמו נמי שרי, כמו שבארנו בגליון קצ"ב דבשאר הצומות לא נאמר בו דיני שיעורים).

ג. בריא בנטילת תרופות (כגון להמשך טיפול)

וגדולה מזו, אפילו מי שהוא בריא אלא שצריך לקחת תרופה להמשך טיפול וכדו', נראה דרשאי לקחתה בצום.
דהנה תרופות אינן אוכל הראוי לאכילה, ומצינו **לראבי"ה** (סי' תתסא הובא במרדכי תענית סי' תרכו) שכתב דאכילת דבר שאינו ראוי לאכילה אפילו ביוה"כ אין בו איסור כלל אפילו לאדם בריא. וכן פסק **הטור** (סי' תריב). ולפי דבריו יש להתיר לקיחת תרופות ביוה"כ (עכ"פ אלו שאין להם טעם ערב, ובאופן דליכא משום גזרה דשחיקת סממנים), וק"ו לשאר הצומות.
ואע"פ שהשו"ע לא הביא להלכה דברי הראבי"ה, וכמו כן כבר יצא לחלוק על דבריו **הפר"ח** (שם ס"ק ז) דיש בזה איסור דרבנן. וכן פסקו **המ"ב** (סי' תריב ס"ק טו) **והכה"ח** (אות כז). מ"מ אכתי יש לדון להתיר בליעת תרופות בצום, כי י"ל דאף החולקים על הראבי"ה אוסרים דוקא היכן דמכוון "לאכול", משא"כ היכן דאין כוונת אכילה אלא רק לבלוע וכדו'. ועוד דאין אין בגלולה אלא משום איסור "חצי שיעור" בדבר שאינו ראוי לאכילה, וכבר כתב **המ"ב** (שם) דאוכלים שאינם ראוים לאכילה אפי' בחצי שיעור מהן ג"כ יש "**ליזהר**", ע"כ. ומשמע דבשעת הדחק יש מקום לדון להקל. וא"כ ה"ה בנ"ד פעמים דהוי כשעת הדחק. וכן פסק **השבט הלוי** (ח"י סי' פט) לענין יוה"כ. וכבר הארכנו בזה בס"ד בגליון קנ"ה.
ולפי"ז בשאר התעניות דקילי טפי נראה דשרי בכל אופן. וכן **בהלכות קטנות** (ח"ב סי' צז) פסק שבצומות מותר לקחת תרופות אפי' אינו חולה, אלא שביוה"כ שרי דוקא לחולה שאב"ס (דהרי בלא"ה אסור משום גזרת שחיקת סממנים) והביאו **הבאר היטב** (סי' תקסז אות ז). וכן פסק **הגריש"א זצ"ל** (אשרי האיש פס"ז אות ט), וע"כ דעתו שהסובל מכאב ראש במשך הצום (אפי' לא נפל למשכב), רשאי לבלוע משככי כאבים להוריד הכאב. ועי' **בכה"ח** (סי' תקנד אות לד) **ובצי"א** (ח"י סי' כה פ"ב).
אלא דכ"ז לענין לקיחת תרופות וגלולות (למי שאינו בכלל חולה שאב"ס) שאין להם טעם ערב, אבל אם יש להם טעם ערב ליכא היתר, וכן מבואר **בהלכות קטנות** (שם), אא"כ יערב בה דבר מר (באופן שאינו פוגם יעילות התרופה). ואם לוקח גלולה שטעמה ערב יעטפנה בנייר דק. וכן פסק **הגרשז"א זצ"ל** (שם פי"ג הגה ח). [ונראה שבמקום שיש אפשרות לקחת גלולה או טיפות עדיף לקחת הגלולה אם אינו צריך משקה אחר כדי לבולעה, שהרי בבליעת גלולות יש עוד צד להקל משום שבליעתם אינו דרך אכילה לפי כמה מגדולי הפוסקים כמו שביארנו בגליון ק"פ].

ד. אופן בליעת התרופות

ואכתי יש לדון באופן בליעת הכדורים. דהנה אם יכול לבלוע הכדור בעזרת בליעת רוק עליו לעשות כן (עי' בזה בגליון הנ"ל. אלא שיש לדעת שיש תרופות מסוימות שעלולות להזיק אם לוקחים אותם על קיבה ריקה. וכמו"כ יש תרופה מסוימת שאסור לבולעה שלא באמצעות מים). אלא שאם אינו יכול באופן זה, יכול לבלוע התרופה ע"י שיערב במים דבר מר עד שאין בהן הנאה לחיך כלל לו ולרוב בנ"א, וכגון קפה שחור (ללא סוכר) או תה חזק (ללא סוכר). וכן פסק **הגרח"ק שליט"א** (קרא עלי מועד הגהות הגרח"ק אות ג). אלא שיש להסתפק כשקשה לו לבלוע באופן זה האם רשאי לבלוע הכדור עם קצת מים.

ה. טעימת מאכל ורחיצת הפה בתענית

שנינו **בש"ס ברכות** (מד:) לענין ברכות הנהנין דהשותה מים לצמאו מברך עליהם, והקשו בגמ' (מה.) למעוטי מאי, אמר רב אידי בר אבין לאפוקי מאן דחנקתיה אומצא (עמד לו דבר אכילה בגרונו). וביארו **התוס'** (ד"ה דחנקתיה) דדוקא מים שאין לו הנאה כי אם לשתות מים לצמאו והנאה דחנקתיה אומצא אין זה נחשב הנאה, אבל שאר משקים שלעולם הגוף נהנה מהן בכל ענין מברך ואפילו חנקתיה אומצא, ע"כ. וכן פסק **השו"ע** (סי' רד סע' ז). וכתב **הביאור הלכה** (שם) דה"ה אם שותה מים כדי להוריד המזון למקומו (דפעמים המאכל עומד באמצע ונראה לו כמו שדוחק לו כנגד לבו) א"צ לברך כיון שאינו שותה להנאה. ועי' **בבן איש חי** (שנה א מטות אות יב) דה"ה השותה מים לסייע בליעת תרופה. (אולם תרופה שיש לה טעם ערב מברכים עליה, כמ"ש **האג"מ** (ח"א סי' פב). ודעת **הגרשז"א זצ"ל** (וחאת הברכה פי"ב אות ב) שאם יש רק קצת מתיקות אינו מברך). [ועי' **במ"ב** (שם ס"ק מב) שכתב דכששותה מים בבוקר לרפואה לא יברך, ואם גם לצמאו יברך. ועי"ש **בשער הציון**. ועי' עוד בגליון קנ"ח באורך].
מבואר שהשותה מים כדי למנוע שלא יחנק מחמת מאכל, אינו נחשב נהנה ואינו מברך וא"כ אפשר דה"ה לענין תענית הדין כן שאינו נחשב נהנה ומותר.

ו. טעימת תבשיל בתענית

אלא דיש לדון האם ניתן להשוות דיני תענית לדיני ברכות הנהנין, דיעויין **בברכות** (יד.) דאמרו בעי מיניה אשיאן כו' השרוי בתענית מהו שיטעום, אכילה ושתיה קבילן עליה והא ליכא, או דילמא הנאה קבילן עליה והא איכא, אמר ליה טועם ואין בכך כלום, תניא נמי הכי מטעמא אינה טעונה ברכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום, עד כמה, רבי אמי ורבי אסי טעמי עד שיעור רביעתא, ע"כ. וכתבו **התוס'** (ד"ה טועם) **והרא"ש** (סי' ו) פירש ר"ח כגון שחוזר ופולטו הילכך לא חשיבא הטעימה הנאה, ומיהו דוקא רביעית אבל טפי מרביעית חשיבא הנאה לענין תענית. וכ"כ **הרי"ף** (תענית ד. ברי"ף) **והרמב"ם** (פ"א הי"ד). וכן פסק **השו"ע** (סי' תקסז סע' א), אלא שכתב דביוה"כ ובתשעה באב אסור בכל גוונא.
אולם דעת **תוס'** (שם) דדוקא בתענית יחיד שרי, אבל בתענית הכתוב לא, דבשלמא בתענית שקבלה מעצמו י"ל שלא קבל עליו אלא הנאת אכילה, משא"כ בד' צומות. וכן נקט **התרוה"ד** (סי' קנח), וכן פסק **הרמ"א** (שם) דבכל ארבעה התעניות טעימה אסורה אף כשפולט. [עי' **במ"ב** (ס"ק ד-ה) שכ"כ בדעת הרמ"א. ועי"ש **במ"ב** (ס"ק ו) שבמקום סעודת מצוה שמבשלין ביום לצורך הלילה יש לסמוך אדעה ראשונה להתיר בשארי תעניות לטעום התבשיל מעט מעט אם יש בו מלח ותבלין ולפלוט. ועי' עוד **במנח"י** (ח"ד סי' קט)].
ויעויין **ברמב"ם** שמבואר דיש לחלק בדבר, דהרי לענין ברכות פסק בפרק א' הלכה ב' דמטעמת א"צ ברכה עד רביעית אף כשבולע, עי' **בכס"מ**. מיהו לענין תענית כתב בפרק א' הלכה י"ד דדוקא אם פולט הוי טעימה ולא אכילה.
ואף למתירים טעימת תבשיל בצום היינו כשאינו בולע. אולם לענין ברכת הנהנין יש אומרים שאינו מברך אף שבולע. **והשו"ע** (סי' רי סע' ב) מחמת הכלל ד"ספק ברכות להקל" (עי"ש בב"י וברמ"א) סתם להלכה בדעה ראשונה כהרמב"ם דאינו מברך אף אם בולע, ושוב הביא בשם י"א דעת תוס'. וכן הפוסקים לא חילקו כלל לענין תענית וסתמו דלעולם אם בולע אסור. ולפי"ז מבואר דתענית חמירא מברכות הנהנין.

ז. רחיצת הפה בתענית

אלא דיש לחלק דדוקא לענין "מטעמת" חמירא תענית מברכת הנהנין כי ע"י הבליעה ודאי יש לו הנאה אלא דאין כוונתו לאכול, משא"כ בבולע ע"מ שלא להחנק וכדו', די"ל דבכה"ג לא חשיב הנאה.
ובדרך זה מצינו **בתרוה"ד** (ח"א סי' קנח) שנקט שמותר לרחוץ הפה בתענית יחיד (אבל לא בתענית ציבור כדעת תוס' הנ"ל), ואפילו יש במים שרוחץ פיו יותר מרביעית. דדוקא תבשיל ושאר משקים לא שרי אלא עד רביעית, משום דבטפי מרביעית אית ליה הנאה אפילו אי פליט, אבל מים אפילו ביותר מרביעית לא חשיב מיתהני, כיון דפליט. וכה"ג מחלקין התוס', אהא דמאן דחנקתיה אומצא ושותה מים אין צריך לברך, ואי שתה שאר משקין צריך לברך, משום דלעולם אית ליה הנאה מינייהו, ע"כ. [**ובבאר היטב** (שם ס"ק ה) הביא שהמהרי"ל היה נוהג לרחוץ לעולם, אך היה כופף צוארו, שלא יזובו המים חוץ לגרון, חוץ מיוה"כ דאסור. **ובא"ר** (אות ה) כתב דנ"ל להקל למי שרגיל בכך, ע"כ].

[המשך בעמוד הבא]

האם מותר לחתן לדור בבית חמיו

אמרינן **בקידושין** (יב:) דרב מנגיד על דמקדש בשוקא, ועל דמקדש בביאה, ועל דמקדש בלא שידוכי, ועל דמבטל גיטא, ועל דמסר מודעא אגיטא, ועל דמצער שלוחא דרבנן, ועל דחלא שמתא עילויה תלתין יומין, ועל חתנא דדיר בי חמוה.
נהרדעי אמרי בכולהו לא מנגיד רב אלא על דמקדש בביאה בלא שידוכי, ואיכא דאמרי אפי' בשידוכי נמי משום פריצותא.
ופי' **רש"י** ועל חתנא דדיר בי חמוה - שמא יכשל בה, שסתם חמות אוהבת את חתנה, דאמר מר הוי זהיר באשתך מחתנה הראשון.
והנה בפשטות היה מקום לפרש דברי נהרדעי דרב לא הוי מנגיד אלא על דמקדש בביאה בלא שידוכי, אבל איסורא איכא בכולהו. אולם **התוס'** ד"ה בכולהו לא מנגיד רב כתבו - על זה סומכים החתנים בזמן הזה שדרים בבית חמותם. ומבואר דס"ל דנהדרעי ס"ל דאף איסורא ליכא בשאר.
וכ"כ **הרא"ש** (ס"ק י"ח) דעל נהרדעי סמכו האידנא החתנים הדרים בבית חמיהם, אע"ג דרב יוסף לית ליה הא דנהרדעי דהא קאמר וכו', וכן רב יהודה לקמן בפרק עשרה יוחסין דשמתיה לההוא גברא וכו'.
והנה היה מקום לומר דהתוס' והרא"ש לא אתו להתיר הדבר לכתחילה, אלא לבאר על מה סמכו החתנים המקילים בדבר.
וכ"כ **הב"י** באהע"ז סי' כ"ו, די"ל דהרא"ש גופא לא ס"ל דהלכה כנהרדעי, אלא דהחתנים סמכו על נהרדעי, וליה לא ס"ל, דהא כתב דרב יוסף ור' יהודה לית להו דנהרדעי.
איברא **דביבמות** (נב.) איתא נמי לההיא סוגיא, ושם כתב **הרא"ש** (פ"ה סי' ב') - והאידנא נהוג עלמא כנהרדעי, ואע"ג דרב יוסף אית ליה כלישנא קמא דרב בפ"ק דקידושין (יב:), בשל סופרים הילך אחר המיקל.
והביא דבריו **בב"י** באהע"ז סי' קל"ד (והקשה שם על דברי הטור דכתב דמשמתינן למאן דמסר מודעא אגיטא, דהא לדעת הרא"ש אפי' לא נגדינן ליה).
וכ"כ **הטור** באהע"ז (סי' כ"ו) דדעת הרא"ש שאין הלכה כרב אלא בהא שמלקין על המקדש בביאה (וע"ש בדרישה דהעיר על לשון הטור, דלא ה"ל למימר דלדעת הרא"ש אין הלכה כרב, דהא כו"ע מודו דהל' כרב, אלא דקימ"ל כנהרדעי דאמרי דרב לא מנגיד אלא אמקדש בביאה).
אולם **הרמב"ם** (פ"ג מהל' אישות הכ"ב) פסק דלא כנהרדעי, וכתב - וכן המקדש בלא שידוך, או המקדש בשוק, אע"פ שקידושיו קידושין גמורין מכין אותו מכת מרדות. וא"כ לדבריו לכאו' ה"נ יש להלקות מאן דדר בית חמיו.
וע"ע **בגר"א** (אהע"ז סי' כ"ו ס"ק י"ד בליקוט) דכתב להקשות על דברי התוס' והרא"ש, דנהרדעי לא פליגי באיסורא, דהא כולהו ודאי איסורא, ולא פליגי אלא במלקות.
וכדעת הרמב"ם פסק **המחבר** באהע"ז סי' כ"ו ס"ד.
ואילו **הרמ"א** שם הביא דברי הרא"ש וכתב - וי"א שאין מכין אם קידש בכסף או בשטר אפי' בשוק ובלא שידוכין, ולא ראיתי מימי שהכו מי שקידש בלא שידוכין.
ונמצא לכאו' דלדעת הרמב"ם, המחבר והגר"א, אסור לחתן לדור בבית חמיו. ואילו לדעת הרא"ש והרמ"א יש להקל בדבר.
אלא דמצינו בדברי **התוס'** (קידושין יב:) סברא נוספת להקל לדור בבית חמיו - דאפי' למאן דחייש, מה שדרין עכשיו בבית חמותם היינו בשביל טובת הנאה שדרים בלא שכירות בבית, דיש הוכחה שאינם דרים בשביל חמותם אלא בשביל שאר טובות שעושין להם.
אולם **הרמב"ם** (בפכ"א מהל' איסורי ביאה הט"ו) סתם וכתב - ואכסנאי אסור בתשמ"ה שיחזור לביתו, וכן אסרו חכמים על האיש שידור בבית חמיו שזו עזות פנים היא. ע"כ. ולא חילק בדבר.
אלא דמדבריו נראה דאינו משום החשד כדפירש

מבואר דהיכן שאין לו הנאה יש מקום להקל טפי גם לענין תענית דומיא דמאן דחנקתיה אומצא. ואע"פ שלא התיר בתענית צבור, לשיטתו אזיל שפסק כתוס' דהנאה שאינו של אכילה אסורה בתענית צבור, שלא בדידיה תליא מילתא, ועוד דאף לענין תענית צבור כתב ד"לא שפיר למעבד הכי" וכ"כ השו"ע, ומשמע שאין איסור אלא שאין לעשות כן שלא בשעת הדחק (וכן **בערוה"ש** (אות ג) כתב בלשון ד"אין נכון לעשות כן"). וכן **בחיי"א** (כלל קלב אות ב) התיר במקום צער גדול, אפילו בת"ב, (אם יש לו צער גדול. ובשאר ת"ש מבואר **במ"ב** (סי' תקסז ס"ק יא) שיש להתיר במקום צער, אפילו לא הוי צער גדול. **ובערוה"ש** (שם) כתב דזהו כשמכניס המים בעומק לפיו ומעלה פיו למעלה ומחלחל המים בגרונו אבל כשנוטל המים לפיו והוא עומד שחוח וכוונתו רק לנקות השיניים ואין חשש שיבלע בגרונו מותר לבד בת"ב ויוה"כ, ע"כ. וכן פסק **המנח"י** (מ"ח סי' יח) דעכ"פ במקום צער, פשוט להיתר באופן הנ"ל, ובת"ב במקום צער גדול כנ"ל.

ח. בליעת תרופה באמצעות קצת מים

ולפי"ז יש מקום לדון דבנ"ד ששותה קצת מים וכוונתו רק לצורך בליעת התרופה אין זה נחשב אכילה כמבואר לעיל לענין ברכות, וגם לא חשיבא הנאה. (אמנם ביוה"כ ודאי אסור בכה"ג דביתובי דעתא תליא מילתא ואיכא משום חצי שיעור אסור מה"ת). שו"מ דע"פ סברא זו כתב **המנח"י** (שם) להתיר לקיחת תרופה עם קצת מים לפני קידוש. וכן פסק **הגריש"א זצ"ל** (אשרי האיש פס"ז אות ט) לענין שאר הצומות (פרט ליוה"כ). וכן **בתשובות והנהגות** (ח"ג ססי' קנו) התיר כשמצטער לבלוע ע"י מעט מים, בתנאי שיהיה פחות מכשיעור, ובת"ב התיר דוקא אם מצטער הרבה ללא התרופה. אלא שנימוקו צ"ע. ועי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה.

אלא דיש להסתפק כשצמא מחמת הצום האם שרי בכה"ג שהרי כתב **המ"ב** (סי' רד ס"ק מא) דאם נהנה משתייתו חייב לברך אף כששותה משום שחנקתיה אומצא, אלא דיש לדחות דשאני הכא שאין כוונתו כלל להנות. שו"מ שדעת **השבט הלוי** (ח"י ססי' פג ומבית לוי ביהמ"צ ענף' לו אות ו) שחולה שא"צ לאכול או לשתות בתענית, מ"מ אם נזקק למעט מים עבור לקיחת התרופה הנצרכת לו רשאי לשתות אפי' אם יש לו קצת הנאה מהמים אינו מברך כיון שאין כוונתו ליהנות.

- מסקנא דדינא -

העולה לדינא: **א'** חולה שאין בו סכנה כיון שאינו חייב בתענית רשאי לקחת תרופות בצום, אף ע"י משקה ואף אם טעמם ערב לחיך (פרט ליוה"כ דאסור ע"י משקה או אם טעמם ערב). **ב'** מי שאינו בכלל חולה אלא שצריך לקחת תרופות להמשך טיפול וכדומה יכול לקחת תרופות בצום שאין להם טעם ערב (או שפגם טעמם). אם הדבר אפשרי עליו לבולעם ע"י רוק או משקה שאינו ערב לחיך (כגון תה מר וכדו'). ואם קשה לו מאוד לבולעם כך, אם יש צורך גדול, רשאי לעשות כן עם מעט מים רגילים בצמצום (בלא ברכה, אף אם הוא צמא).

המחמיר על עצמו לצום, האם רשאי לעלות לתורה

א. ש"ץ שאינו מתענה. **ב.** עליה לתורה למי שאינו מתענה. **ג.** עליה למי שפטור מהתענית.

א. ש"ץ שאינו מתענה

כתב **הטור** (סי' תקסו) בשם רב נתן "ש"צ שאינו מתענה אינו יכול להתפלל שכיון שאינו מתענה אינו יכול לומר עננו". ותמה עליו הטור "איני יודע למה, שאינו אומר ביום תעניתי, אלא ביום תענית הזה ותענית הוא לאחרים, ודאי אם אפשר שיהיה ש"ץ המתענה טוב הוא מאחר אבל אם אי אפשר נ"ל שיכול להתפלל".

והשו"ע (סי' תקסו סע' ה) פסק שאם אינו מתענה לא יתפלל. וכתב **המ"ב** (ס"ק יח) דאם אירע שעבר לפני התיבה יאמר בשומע תפלה עננו ביום צום התענית הזה, וה"ה אם אין ש"ץ אחר מוטב שיתפלל מי שאינו מתענה ממה שיתבטלו לשמוע קדיש וקדושה וברכו. (ויעויין **בשואל ומשיב** (מ' תנ' ח"ב סי' נח ד"ה אך לפי"ז) דמי שמסופק אם יוכל להשלים התענית רשאי להיות ש"ץ כי עתה מחויב להתענות ומחויב בדבר מקרי).

ב. עליה לתורה למי שאינו מתענה

והנה **המהרי"ק** (שורש ט ענף ה) כתב דמעשים בכל יום כשאין הכהן מתענה יוצא הכהן מבית הכנסת ועומד לקרות בתורה ישראל המתענה. ודקדק **הב"י** (סי' תקסו) דנראה מדבריו שלא מעלים לקרות בתורה למי שלא התענה. וכן פסק **השו"ע** (סי' תקסו סע' ו) בשם יש מי שאומר שאין עומד לקרות בתורה בתענית צבור מי שלא התענה.

אלא דעי' **בב"ח** (אות ו) שכתב דבאמת מעיקר הדין יכול לקרות בתורה אפי' אינו מתענה (ואפי' לדעת רב נתן המובא בטור הנ"ל באות א' יש לומר כן), משום דקריאת הציבור חובה מוטל על הכל ע"י העשרה שמתענין, אכן מטעם מנהג אינו עולה כשקורין ויחל כמבואר במהרי"ק הנ"ל, אולם אם טעו וקראו לספר תורה אותו שאינו מתענה יעלה ויברך שאין כאן איסור כלל אלא שנהגו לכתחלה שלא לעלות, אבל אם כבר קראוהו עולה, ע"כ.

אולם עי' **בב"י** (סי' קלה) שנקט דאפי' כהן שקראוהו אינו עולה. ומשמע דס"ל דאין זה מטעם מנהג אלא מעיקר הדין, דלא כהב"ח. **והמ"א** (ס"ק ח) הביא דברי הב"י וסיים דמ"מ נ"ל דליכא איסורא אם עולה.

מאידך כתב **הט"ז** (ס"ק ז) שיש בזה משום חשש ברכה לבטלה (אפילו לדעת הטור דלעיל), דהא צריך לברך על הקריאה אע"פ שכבר בירך בשחרית, וע"כ משום הקריאה בצבור יברך שנית וזה לא שייך אלא למי שהוא מתענה, אבל למי שלא מתענה הוי ברכה לבטלה, ע"כ אפי' אם אין שם מי שיוכל לברך אז שאין שם כהן אחר אפי"ה לא יקרא מי שאין מתענה, וע"כ נראה דאפי' קראוהו כבר לא יעלה דהוה ברכה לבטלה. וכן פסק **הא"ר** (סי' קלה אות ו). מבואר דס"ל דהוי חשש ברכה לבטלה דלא תקנו קריאה זו אלא בשביל המתענים. וכ"כ **המ"ב** (סי' תקסו ס"ק כא) אליבא דדעה זו.

והכרעת **המ"ב** (שם ושעה"צ אות כד) שבדיעבד אם קראו למי שאינו מתענה במנחה (וה"ה בשחרית אם חל התענית צבור בימים א' ג' ד' ו') אין עליו לעלות, אלא אם כן הוא איש ת"ח ומחמת איזה אונס אירע שלא התענה בת"צ וצר לו לומר להם שלא התענה, כדי שלא יהיה חילול ה' בדבר, יעלה. (ועי' **במהרי"ל דיסקין** (קו"א סי' ה אות סז) שמצדד שמי שאינו מתענה אינו חייב בקריאת ויחל. אלא שמ"מ לא יצא בשעת הקריאה אא"כ במקום מצוה, משום ביטול מעלת "ברוב עם").

ג. עליה למי שפטור מהתענית אבל מחמיר על עצמו

ויש לדון לענין הפטור מהתענית ומחמיר ע"ע (כגון דאיכא ספק אם חייב להתענות) האם רשאי לעלות לתורה. ויש להסתפק בזה בין לדעת הב"ח דס"ל דמטעם מנהג לא מעלים אם מי שאינו מתענה, ובין לדעת הט"ז הסובר דאיסורא נמי יש בדבר, די"ל דכ"ז דוקא במי שאינו מתענה כלל, אבל המתענה יכול לעלות לתורה או דלמא כיון דפטור מהתענית לא תיקנו עבורו הקריאה.

והנה חולה שאין בו סכנה פטור מלצום בת"ב וקי"ו בשאר הצומות (פרט ליוה"כ) כמבואר **בשו"ע** (סי' תקנד סע' ו), **במ"ב** (סי' תקנ ס"ק ד) **ובכה"ח** (אות ז). וכתב **המ"ב** (סי' תקנ ס"ק ד) דחולה שאין בו סכנה אסור לו להחמיר על עצמו להתענות. וכבר הארכנו בגליון קצ"ב דמלשון השו"ע משמע שלא גזרו עליו רבנן כלל. ומה"ט ס"ל **לגרי"ז** (מע"ז ח"ה ססי' שלה) דאם עבר וצם לא קיים התענית. ולפי"ז י"ל דכיון שפטור מהתענית אינו רשאי לעלות לקרות בתורה כדין מי שאכל.

ויעויין **במ"ב** (סי' תקסו ס"ק כ) שכתב ע"פ **הדרך החיים**, דלא רק מי שאינו מתענה אינו עולה, אלא ה"ה מי שאין בדעתו להשלים התענית ג"כ אינו עולה, ע"כ. ומשמע דאין הדבר תלוי אם כבר אכל או לא, אלא כל שבדעתו לאכול כאינו מתענה מקרי. אלא דאין מכאן ראיה לנ"ד דשאני התם דדעתו לאכול וע"כ דיינינן ליה כאינו מתענה, משא"כ בנ"ד דדעתו להתענות אלא שפטור הוא.

ועי' **בחת"ס** (סי' קנז) שכתב לענין האוכל בת"ב דיכול לעלות לתורה, דעד כאן לא אמרו דהאוכל אינו עולה אלא בתענית בב' וה' כי מי שאינו מתענה אין אצלו יום תענית ומאי שייטיה דקריאת "ויחל" לדידיה, משא"כ בת"ב דהחולה מחויב בדבר התענית ומתענה בו דלא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו ואם די לו בשתיה לא יאכל, **ואם די לו באכילה פעם אחת לא יאכל ב' פעמים**, ולא יותר ממה שצריך, וגם שארי עינוים אם א"צ לנעול ולרחוץ ולסוך אסור לו לעשות א' מאלה, נמצא שהוא מן המתענים ומהמחויבים בדבר. מבואר דס"ל דדין עליה לתורה תלוי בפטור מהתענית. ואע"פ שדעתו שחולה שאין בו סכנה חייב בדיני התענית דלא כהגרי"ז הנ"ל, עכ"פ אכתי מוכח מדברירו דהדבר תלוי בדיני הצום. ולפי"ז י"ל דכיון דאנן קיי"ל שפטור מלצום בכל התעניות (פרט ליוה"כ) לגמרי (כמו שביארנו בגליון קצ"ב) א"כ אינו יכול לעלות לקרה"ת. [ועי' עוד לענין דינו של החת"ס **במהרי"ל דיסקין** (קו"א סי' ה אות עה) **ובתשובות והנהגות** (ח"ב סי' רסא)].

מיהו לפי **הרע"א** (ק' סי' כד) אכתי יש להסתפק בזה, שהרי כתי' לענין חולה שאכל ביוה"כ מחמת סכנה דאינו יכול לעלות למפטיר יונה, כי על הצד דקריאה זו היא מחמת התענית מי שאינו מתענה אינו יכול לעלות, ע"כ. מבואר דאע"פ דמוסכם הדבר שמי שאוכל ביוה"כ מוזהר לא לאכול יותר מהצורך, מ"מ אם כבר אכל אינו בכלל מתענה, וא"כ קי"ו לענין ת"ב. ויוצא מזה שהעלייה לתורה אינה תלויה בדיני הצום. אלא דאפשר שבנ"ד יודה שרשאי לעלות כי עדיין לא אכל.

והמרחשת (ח"א סי' יד אות ד) כתב על דברי הרע"א דהיכן שהחולה אכל כשיעור אינו בכלל מתענה, אבל אם אכל פחות פחות מכשיעור בכלל מתענה הוא ועולה לקרה"ת וכמ"ש **המ"א** (סי' תקסח ס"ק ב). וסיים שם "וזכורני כשהייתי חולה בת"ב והיה קשה עלי התענית נהגתי בעצמי לאכול פחות פחות מכשיעור כדי שלא אהיה מאבד תענית של אותו יום שהוא מדברי קבלה וחמור כשל יום הכפור". משמע מדבריו דאכל פחות פחות מכשיעור כדי להחמיר ע"ע שלא לאבד תעניתו (כן משמע מלשונו דאם מעיקר הדין היה חייב "שיעורים", מאי קאמר שלא אהיה מאבד תעניתו, הרי מחויב היה לעשות כן). ולפי"ז מוכח דאע"פ שהיה פטור מעיקר התענית כיון דסוף מתענה הוא יכול לעלות לתורה. וכן פסק **הגרשז"א זצ"ל** (נשמ"א סי' תקנט ס"ק ב וסי' תריט ס"ק טז ושש"כ פל"ט הגה קכב) דאם אינו אוכל אלא פחות פחות מכשיעור יכול לעלות לתורה. ועי' **בצי"א** (חט"ו סי' לב ונש"א שם בהגה) דאפילו עשרה כאלו קוראים "ויחל".

אלא דיש לדחות דדלמא לא ס"ל כהגרי"ז הנ"ל דחולה שאב"ס לא גזרו עליו כלל, אלא גברא בר חיובא הוא, אלא שאנוס הוא מחמת חוליו. (ולפי"ז לפי דעת הגרי"ז אכתי יש להסתפק בזה). ועכ"פ למדנו דרשאי לעלות לתורה כיון שסוף סוף מתענה הוא.

- מסקנא דדינא -

העולה לדינא, שמי שאינו מתענה אין להעלותו לקרוא בתורה בתענית, ואפילו בדיעבד אם קראוהו בקריאת התורה של שחרית אם חל התענית צבור בימים א' ג' ד' ו', או במנחה אין עליו לעלות. אולם בקריאת התורה בשחרית בצום שחל בשני או חמישי אם קראוהו עולה. וכ"ז אם אכל כשיעור אבל אם אכל פחות פחות מכשיעור עולה לתורה בכל גוונא. ומי שמחמיר ע"ע מאיזה טעם לצום (כגון דאיכא ספק אם חייב להתענות), כל שאין בדעתו לאכול עולה בכל אופן.

רש"י אלא משום צניעות, וכדין אכסנאי. ואכן יש להעיר הא דלא הזכיר בדבריו דמאן דעביד הכי מנגדינן ליה.

ועיין **ברב המגיד** דביאר דברי הרמב"ם בזה"ל - פרק המוכר פירות (ב"ב צח:) אמרו קל מסובין הדר בבית חמיו, ופ"ק דקידושין דרב מנגיד חתנא דדייר בבי חמוה, ורבינו לא הזכיר בזה מרדות לפי שלא הזכירוהו שם בהמוכר פירות, ולא אמרו אלא דלאו אורח ארעא למידר בבית חמוה.

ולדבריו י"ל דלדינא לא ס"ל לרמב"ם כסוגיא דקידושין ויבמות דאיסורא איכא לדור בבית חמיו ומלקין על כך, אלא כסוגיא דב"ב דלאו אורח ארעא הוא, ויש בזה עזות פנים.

ואכן **הראב"ד** שם כתב דאם ייחד לו מקום בית משכב מותר, וכן אכסנאי, ובלבד שיישן בטלית של עצמו.

וכתב **הרב המגיד** דאפשר שעל סמך סברא זו נהגו רבים, אבל איני רואה לה הכרע מן הגמרא.

וא"כ אף לדברי הרמב"ם, המחבר והגר"א, יש מקום להקל בדבר בכה"ג שמייחדים להם מקום וישנים בכסותם.

[וע"ע בשו"ת **באר שבע** (סי' כ"ו) דכתב - ובאמת לא ברירא לי האי טעמא שכתבו התוס' והרא"ש למה שנהגו האידנא חתנים הדרים בבית חמיהם, משום דסמכי נהרדעי, שהרי בפרק המוכר פירות אמרו קל מסובין חתן הדר בבית חמיו, ואפשר דאפי' נהרדעי מודו בזה, כי לא אמרו אלא דרב [לא] מנגיד אבל איסורא מיהא איכא שזו עזות פנים, כמ"ש הרמב"ם בפכ"א מהל' איסורי ביאה. ולי נראה דסמכי אסברת הראב"ד שכתב בהשגותיו דאם יחד לו בית משכב מותר וכן אכסנאי ובלבד שיישן בטלית של עצמו. ע"כ.

אלא דאכתי יש צדדים להחמיר בדבר, דהא הרמב"ם סתם ולא חילק בדבר. וה"ה כתב על השגת הראב"ד דאינו רואה לה הכרע מהגמ'. וע"ע **במרכבת המשנה** (פכ"ב מהל' איסורי ביאה הט"ו) דכתב על השגת הראב"ד דפשטא דמתני' דב"ב דף צ"ח מוכחת דאין דרך ליתן בית חתנות לבתו אפי' חדר מיוחד, דכל שיש לחמיו תפיסת הבית נחשב קל מסובין.

וברשב"ם בב"ב פי' טעמא דהגמ' שם דאין דרך חתן לדור בבית חמיו משום חשד חמותו. וכ"כ **ברבינו גרשון** שם דכיון שליבו גס בחמותו אתי לקלקול. והיינו כדברי רש"י בפי' הגמ' בקידושין וביבמות].

[נכתב ע"י הרב ש. פ. שליט"א]

פניני מוסר

ענינו שבת קדש – סעודות שבת (ג)

מעלת וחשיבות מצות עונג שבת – "וקראת לשבת ענג ולקדוש ה' מכובד וכבדתו במאכל ובמשתה ובבגדים נאים ובתיקון כלי ביתו וכלי תשמישו. וגודל מעלת המענג את השבת ועונם שכרו, והפוכו העונש, ר"ל, מבואר בזהר הקד' ובתקונים בהרבה מקומות...". (יסוד ושורש העבודה ח, ו)

– "כשנכנסת השבת ערוכים שמה כל השולחנות של בני העולם הנקראים בני היכל המלך, ואלף אלפים ורבוא רבבות ממונים עומדים על השולחנות האלו, והחיה הזו העליונה... ורואה כל אלו השולחנות... ומסתכלת בכל שולחן ושולחן ואיך מענגים לכל שולחן ושולחן, והיא עומדת ומברכת את השולחן החוא, וכל אלו אלף אלפים ורבוא רבבות כולם פותחים ואומרים אמן...

וכשהשולחן של האדם אינו נמצא באותו מקום [הנקרא עונג] בעריכה של תענוג כראוי, אז חיה הזאת ואלו ארבעת השרפים שמתחתיה וכל אלו אלף אלפים ורבי רבבות דוחים אותו לחוץ לסטרא אחרא ההוא... ומכניסים אותו למקום החוא שהוא בהפך מן אותיות 'ענג' ונקרא 'נגע'...". (זוהר, פרשת פקודי, רנב:)

– "... כל מה שהוציא הוצאות לאכול ולשתות הוא ילונו להקדוש ברוך הוא בהלואה, והקב"ה נותן לו כפלי כפלים על כל מה שהוציא בזה. בשנים אלו מלוה האדם להקב"ה, כשמרחם על העני, וכשמוציא הוצאות על שבת ויום טוב, כי הכל מלוה להקב"ה, כמו שנאמר מלוה ה' חונן דל". (זוהר שם, רנה.)

נערך ע"י מחבר סדרת עבודת המועדים

© שמעתא עמיקתא - העלון נתרם בעילום שם להצלחת התורם ומשפחתו
לקבלת או הפצת הגליון במקום מגוריכם או לימודכם נא לשלוח בקשה לדוא"ל: AMIKTA571@GMAIL.COM